

До спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01
у Науково – дослідному інституті
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г.Бурчака

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
дійсного члена (академіка) Національної академії
правових наук України,
Заслуженого діяча науки і техніки України
Кохановської Олени Велеонінівни,
професора кафедри цивільного права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
на дисертацію
Скрипника Володимира Леонідовича
на тему:

«Об’єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Актуальність дослідження В.Л.Скрипника, присвяченого об’єктам цивільних прав, а саме теоретичним і методологічним проблемам, обумовлюється низкою чинників. Передусім, необхідно нагадати, що об’єкти цивільних прав були вперше врегульовані у чинному ЦК України в розділі III, який включав чотири глави про загальні положення про об’єкти цивільних прав, речі і майно, цінні папери і нематеріальні блага. Цій видатній події передували багаторічні дослідження представників приватноправової

науки про поняття, види і особливості окремих об'єктів цивільних прав. На сьогодні ця робота ще далека до завершення, оскільки перелік видів об'єктів цивільних прав постійно збільшується, в останні роки завдяки технологічному прогресу, розвитку інформаційного суспільства, досягненням біології і медицини тощо. Зростає інтерес до оборотоздатності об'єктів цивільних прав, ведуться роботи з виявлення елементів, які можна вважати оборотоздатними щодо об'єктів немайнових прав. При цьому об'єкти цивільних прав одночасно є і об'єктами цивільних правовідносин, що ускладнює їх аналіз.

Дисертант звертається до проблем об'єктів цивільних прав на рівні докторського дослідження, аналізуючи як теоретичні, так і методологічні проблеми, що додає актуальності його творчим пошукам.

Не дивлячись на багатовікову історію досліджень об'єктів цивільних прав вітчизняними і зарубіжними авторами, дисертант справедливо відмічає відсутність на сьогодні їх комплексного аналізу, «неоднозначність окремих теоретичних положень та суперечності деяких норм законодавства, наявність різних, інколи, протилежних думок щодо визначення поняття об'єкта цивільних прав, появу в суспільстві нових благ» (с. 27 дисертації), що дійсно надає цій проблемі не аби якої актуальності, а саме дисертаційне дослідження В.Л.Скрипника можна назвати унікальним джерелом актуальної інформації щодо теоретичних і методологічних проблем об'єктів цивільних прав. Вирішення цих проблем виявляється актуальним як для представників приватно- правового напрямку науки, так і для законодавця, практичних працівників.

Дослідження загальнометодологічних засад цивільного права, які відносяться до загальної частини цивільного права, а саме предмету, методу, принципів, функцій, джерел та системи цивільного права, а також цивільних правовідносин та їх елементів – знаходяться, як відомо, на вістрі актуальності в період оновлення цивільного законодавства, доводять їх беззаперечну перспективність. З урахуванням зазначеного, можна

погодитись із думкою самого дисертанта, який зазначає у вступі до своєї монографічної праці: «Дослідження правової природи такої базової категорії цивілістики як феномену об'єкта цивільних прав є одним із найскладніших і недостатньо розробленим. Вивчення та теоретичне обґрунтування сутності об'єкта цивільних прав, розробка концепції об'єкта цивільних прав необхідна для уніфікації нормативного регулювання цивільних правовідносин та ефективної правотворчої діяльності» (с. 27 дисертації).

Актуальність самої постановки питання у назві роботи корелює у її тексті з актуальністю звернення В.Л.Скрипника до низки невирішених теоретичних питань, серед яких хоч і складними, але вельми перспективними можна назвати: саме поняття об'єктів цивільних прав, надання їх доктринального і законодавчого визначення, їх ознаки, усунення прогалин у законодавстві, що утворилися через появу об'єктів цивільних прав із сфери цифрових технологій, біоінженерії, визначення правової природи і правового режиму окремих об'єктів цивільних прав та багато інших, які знайшли своє відображення і пропозиції вирішення у науковій роботі дисертанта.

Усе викладене вище, так само як і потреба у новій сучасній концепції теорії об'єктів цивільних прав у їх єдності і системі, свідчить про актуальність і своєчасність обраної автором теми дисертації і проведеного ним дисертаційного дослідження.

Представники вітчизняної правової доктрини в цілому приділяють достатньо уваги дослідженню проблем правового регулювання окремих об'єктів цивільних прав. Монографічні роботи І.А.Безклубого, Т.В.Боднар, В.І.Борисової, В.А.Васильєвої, Ю.М.Жорнокуя, Ю.О.Заїки, А.О.Кодинця, О.С.Кухарєва, С.О.Сліпченка, та ряд ін., підготовлені після набуття Україною незалежності, містять аналіз тих чи інших об'єктів цивільних прав, переконують в тому, що об'єкти цивільних прав – питання, яке цікавить практично усіх сучасних науковців у сфері приватного права.

Практично усі праці, які тою чи іншою мірою торкалися проблем об'єктів цивільних прав, включаючи наробики видатних дореволюційних (до

1917 року) і радянських цивілістів, відомих теоретиків права, зарубіжних вчених, зазначені і проаналізовані В.Л.Скрипником на с. 28 - 29 дисертації, в самому її тексті і у списку використаних джерел. (с. 408 - 483 дисертації).

Між тим, на протязі багатьох років і навіть десятиліть не здійснювалось комплексного фундаментального дослідження низки теоретичних проблем, які є предметом численних дискусій, пов'язаних із поняттям об'єкта цивільних прав, його характерних ознак, особливістю правової природи окремих із них, що негативно впливає на процес гармонізації вітчизняного законодавства з положеннями міжнародного приватного права та на загальні процеси інтеграції у сфері правового регулювання суспільних відносин. Не було досі запропоновано і сучасної концепції об'єктів цивільних прав, не були предметом аналізу теоретичні і методичні проблеми щодо об'єктів цивільних прав у їх багатогранних проявах.

З огляду на це, дисертацію В.Л.Скрипника можна назвати унікальною для вітчизняної цивілістики спробою системного теоретичного аналізу об'єктів цивільних прав з точки зору теорії і методології такого аналізу, особливо враховуючи такий обсяг і використання такої значної кількості спеціальних, літературних і нормативних, історичних, теоретичних і зарубіжних джерел. Зазначене дозволяє стверджувати, що дисертант вирішив важливу наукову проблему, розробивши ґрунтовне теоретичне підґрунтя для вдосконалення правового регулювання відносин щодо об'єктів цивільних прав, запропонувавши авторську концепцію теорії об'єктів цивільних прав в їх єдності та системі і сформувавши на цій основі наукові висновки, спрямовані на розвиток доктрини цивільного права та практичні пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Автор зосереджує увагу на невирішених досі проблемах теорії і практики поняття об'єктів цивільних прав, їх ознаках, прогалинах у законодавстві, «...зумовлених появою нових об'єктів цивільних прав, які виникли внаслідок розвитку цифрових технологій, біоінженерії (криптовалюта, біоматеріали, донорські органи тощо), необхідністю

осмислення їх сутності, правової природи та правового режиму» (с.27 – 28 дисертації).

Дисертант поставив за мету розв'язання наукової проблеми, яка полягає у формуванні сучасної, цілісної теорії об'єктів цивільних прав, розробку на її підґрунті конкретних теоретичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства та підвищення його ефективності (с.30 дисертації). Ознайомлення із дисертаційним дослідженням переконує, що поставлена автором мета досягнута завдяки вдало сформульованим завданням дослідження, серед яких, зокрема: визначення особливостей історичного становлення та розвитку доктринального поняття «об'єкти цивільних прав»; виявлення наукових підходів щодо розуміння правової природи об'єктів цивільних прав; обґрунтування юридично значимих ознак об'єкта цивільних прав; конкретизація особливостей окремих об'єктів цивільних прав; виявлення специфіки правового режиму окремих об'єктів цивільних прав; обґрунтування особливостей цивільного обороту окремих об'єктів цивільних прав; визначення правових критеріїв класифікації об'єктів цивільних прав; визначення методологічних засад побудови системи об'єктів цивільних прав у їх єдності; визначення поняття «благо» як визначального центру системи об'єктів цивільних прав; з'ясування поняття та сутності нетипових об'єктів цивільних прав; розробка загальних напрямів вдосконалення законодавства щодо правового регулювання об'єктів цивільних прав (с.30 дисертації).

Досягненню поставленої мети та вирішенню сформульованих задач сприяло використання ряду загальнонаукових і спеціально - правових методів наукового пізнання, зокрема, діалектичного, системного, історико-правового, догматичного, формально-логічного, системного аналізу, порівняльно-правового, зіставлення, логіко-семантичного, правового моделювання та ряду інших, більшість з яких зазначені самим дисертантом із вказівкою на питання, які розглядалися з їх допомогою, на с. 31 - 32 дисертації.

Емпіричною основою дослідження В.Л.Скрипника, як можна вивести із його змісту, стали переважно доктрина цивільного права щодо об'єктів цивільних прав, акти цивільного законодавства України та законодавства зарубіжних країн, судова практика.

Дисертація В.Л.Скрипника безпосередньо пов'язана з відповідними науковими темами, програмами, планами державного рівня, державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки і законодавства, визначеними Верховною Радою України, а також з розробкою основних проблем цивільного права, що здійснюються за науковими програмами, затвердженими Національною Академією правових наук України. Робота виконана відповідно до тем науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України в межах теми: «Цивільно-правовий механізм регулювання майнових та особистих немайнових відносин» (номер державної реєстрації 0118U003067).

Структура роботи вдала. Вона обумовлена передусім метою, об'єктом і предметом дослідження, причому об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються з приводу об'єктів цивільних прав, а предметом – наукові погляди, ідеї, концепції та теорії, нормативно-правові акти України і практика їх застосування щодо поняття, змісту, видів об'єктів цивільних прав (с.31 дисертації).

Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, поділених на сімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків, тексту дисертації передуює анотація, список публікацій здобувача, зміст і перелік умовних позначень. При цьому загальний обсяг рукопису складає 497 сторінок. Список використаних джерел налічує 779 найменувань і займає 75 сторінок; 6 додатків викладено на 15 сторінках.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження В.Л.Скрипника дозволяє прийти до висновку, що всі розділи та підрозділи роботи, практично усі висновки і положення, що винесені на захист, викладені послідовно і логічно,

із знанням теорії і практики у сфері об'єктів цивільних прав, мають перспективи подальших досліджень і вочевидь будуть використані для розвитку доктрини цивільного права і законодавства, для рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Загалом усі положення рукопису є не тільки вагомими, але і юридично грамотно викладеними.

Розділ перший дисертації, присвячений теоретико - правовим та методологічним засадам дослідження об'єктів цивільних прав (с.43 – 150 дисертації), складається з чотирьох підрозділів, в яких автор аналізує історіографію дослідження об'єктів цивільних прав і сучасний стан наукової розробки (с.43 – 70 дисертації); методологічні засади дослідження об'єктів цивільних прав (с.70 – 86 дисертації); доктринальне поняття об'єктів цивільних прав та їх систему (с.86 – 114 дисертації); правовий режим і оборотоздатність як ознаки об'єкту цивільних прав (с.114 – 145 дисертації).

Розділ другий присвячений дослідженню майна як об'єкту цивільних прав (с.150 – 261 дисертації). Автор послідовно з'ясовує поняття речей як об'єкту цивільних прав, їх якісні та кількісні властивості (с.150 – 162 дисертації); розуміння житла як об'єкту цивільних прав (с.162 – 179 дисертації); концепт грошей та цінних паперів як об'єктів цивільних прав (с.179 – 206 дисертації); речові права на чуже майно як об'єкт цивільних прав (с.206 – 225 дисертації); поняття спадщини як об'єкту цивільних прав (с.225 – 244 дисертації); розуміння аліментів як об'єкту цивільних прав (с.244 – 253 дисертації).

Насиченим дискусіями і власними висновками дисертанта є Розділ третій, в якому він аналізує результати робіт та послуг як об'єктів цивільних прав (с.261 – 300 дисертації), зокрема, досліджує результати робіт як об'єктів цивільних прав (с.261 – 275 дисертації) і послуги як об'єкт цивільних прав (с.275 – 297 дисертації).

Нематеріальним благам як об'єктам цивільних прав присвячений Розділ четвертий роботи. В межах цього розділу В.Л.Скрипник детально аналізує інформацію як об'єкт цивільних прав (с.300 – 327 дисертації);

немайнові блага як об'єкти цивільних прав (с.327 – 343 дисертації).

В розділі п'ятому автор звертається до нетипових об'єктів цивільних прав (с.347 – 397 дисертації) і досліджує енергію як об'єкт цивільних прав (С.347 – 358 дисертації); донорські органи, анатомічні та біологічні матеріали як об'єкти цивільних прав (с.358 – 378 дисертації); тварин як об'єктів цивільних прав (с. 378 – 392 дисертації).

Висновки до роботи, які містяться після розділів і наприкінці основного тексту, можна охарактеризувати як сформульовані самостійно здобувачем, творчі і ґрунтовні, висловлені грамотною юридичною мовою, вони є концентрованим і послідовно викладеним виразом думок і ідей автора (с. с. 145 – 150; 253 - 261; 297 – 300; 343 – 347; 392 – 397; 397 – 408 дисертації).

Провівши науковий аналіз складних теоретичних і практичних проблем, норм чинного законодавства та судової практики, В.Л.Скрипник творчо і з необхідною для такого виду робіт повнотою надав їм кваліфіковану правову оцінку. Автор рішуче заглиблюється у чисельні дискусійні питання, детально вивчає їх і пропонує власні шляхи для їх вирішення, полемізує з науковцями і практиками на сторінках своєї роботи у коректній і толерантній формі, сумлінно і переконливо обґрунтовує свої думки. Аналітичний матеріал викладено дисертантом послідовно, юридично грамотною мовою, логічно, що свідчить про науковий досвід дисертанта. Рукопис не містить обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається цілісно і легко.

Серед положень дисертації, які привертають увагу своїм глибоким теоретичним змістом або практичним значенням, можна назвати:

- визначені у підрозділі 1.1 основні історіографічні дослідження об'єктів цивільних прав і сучасний стан розробки цієї проблематики: автор вірно підкреслює те, що саме поняття об'єкту цивільних прав є одним із найдискусійніших у науці цивільного права і пропонує

ставитися критично до напрацювань радянського періоду в розвитку вітчизняної цивілістики (с.43 – 70 дисертації);

- обґрунтування вибору основних методологічних напрямів підготовки дисертації (с.70 – 86 дисертації);
- визначення авторського поняття і ознак об'єкта цивільного права, а також системи об'єктів цивільних прав (с.86 – 114 дисертації);
- виявлення необхідності формування нового підходу до розуміння фундаментальних категорій у сучасній цивілістиці і аналіз правового режиму як категорії цивільного права;
- класифікація об'єктів за критерієм оборотоздатності (с.114 – 145 дисертації);
- авторські підходи до визначення і розуміння речі як об'єкту цивільних прав, а також житла як спеціального об'єкту, юридичної сутності грошей та їх специфіки, сервітуту як самостійного об'єкту цивільних прав, з'ясування сутності таких об'єктів як публічний сервітут і узуфрукт і особливість спадщини як особливого об'єкту цивільних прав, аліментів як способу матеріального захисту дитини (с.150 – 253 дисертації);
- дослідження результатів роботи як однієї з найпоширеніших правових категорій у цивільному обороті і послуги як блага, яке полягає, на думку автора, у комплексній діяльності (с.261 – 297 дисертації);
- а також аналіз інформації та її антропологічного походження (с.300 – 327 дисертації) і немайнових благ, основну особливість яких автор вбачає в особливостях їх виникнення та припинення, тобто у природності (с.327 – 343 дисертації), а також виявлення особливостей енергії, анатомічних та біологічних матеріалів, донорських органів та тварин як об'єктів цивільних прав (с.347 – 392 дисертації).

Дисертант відповідально і творчо здійснив науковий аналіз теми, що допомогло йому досягти вагомих науково-теоретичних та практичних

результатів, які є новими або мають необхідний для таких робіт рівень наукової новизни.

Так, перш за все, слід в цілому підтримати запропоновану авторську концепцію теорії об'єктів цивільних прав в їх єдності та системі, яка викладена автором найбільш концентровано у положеннях новизни першого рівня на с.33 – 34 дисертації.

Заслуговує на підтримку висновок дисертанта про необхідність сучасного розуміння об'єкта цивільних прав, яке має базуватися на характерних ознаках, які властиві усім об'єктам з урахуванням їх особливої правової природи. Автор, зокрема, пропонує таким критерієм визнавати форму існування явища: матеріальну; існування якої доведено як явища методами пізнання природничих наук; таку, що існує лише в ідеальному розумінні; таку, що існує у формі правового явища, якому форму об'єкта цивільних прав надає чинне законодавство, причому за відсутності такої правової регламентації вони, на думку дисертанта, втрачають ознаки об'єкта цивільних прав (с.33 дисертації).

Можна погодитися із висновком дисертанта, який складає рівень новизни «уперше», про те, що концептуальною засадою для методології дослідження об'єктів цивільних прав є системний підхід, який повинен ґрунтуватися на всебічному вивченні певних понять і категорій, що становлять інтерес для науки та практики, у межах якого їх сукупність є єдиним правовим явищем з упорядкованою логічною структурою та взаємозв'язками (с.33 дисертації).

Можна в цілому схвалити, хоч і з певними застереженнями, які висловлені у зауваженнях нижче, прагнення дослідника уперше класифікувати об'єкти цивільних прав, обравши критеріями класифікації галузеву належність та характер благ на: об'єкти цивільних прав; об'єкти сімейних прав; об'єкти спадкових прав; об'єкти житлових прав; об'єкти трудових прав; об'єкти особистих немайнових прав та інші, що не виключає подвійну правову природу окремих із них (с.33 дисертації). Те саме

стосується і висновку, який фактично продовжує попередньо згадане положення про необхідність «сприймати систему об'єктів цивільних прав як об'єктивно існуюче у постійній динаміці правове явище, що утворюється великою кількістю взаємопов'язаних елементів, розміщених у визначеній послідовності на певних методологічних засадах, де складовими компонентами є складні, в якійсь мірі ієрархічно залежні та пов'язані між собою підсистеми, внутрішні зв'язки яких домінують над зовнішніми зв'язками, з урахуванням їх особливих властивостей, характерних ознак та структуризації у ЦК України» (с.34 дисертації).

Належно доведений у тексті дисертації уперше сформульований автором висновок про те, що протягом існування цивільних правовідносин з часом відбуваються динамічні процеси – від одного юридичного факту до іншого і на кожному етапі розвитку правовідносин існує свій певний об'єкт, який може змінювати свою сутність і стан або припиняти існування внаслідок природних властивостей чи юридичних дій учасників правовідносин (с.33 дисертації).

Імпонує ретельно уперше здійснений дисертантом аналіз названих ним «нетиповими» об'єктів цивільних прав у розділі 5 дисертації (с.347 – 392 дисертації), в результаті якого ним запропоновано дефініцію нетипових об'єктів цивільних прав як «об'єктивних явищ і категорій, існування яких зумовлено правовими потребами, які незважаючи на відсутність звичайних традиційних ознак об'єктів цивільних прав або наявність ознак, характерних водночас декільком об'єктам, унаслідок певних юридичних фактів можуть змінювати свою природу та потребують правового регулювання» (с.34 дисертації), хоча сама назва може дуже швидко застаріти на зразок визначення «нетипових» об'єктів прав інтелектуальної власності, які вже стали звичними і абсолютно «типовими», про що зазначається нижче у цьому відгуку.

Новими та вельми цікавими є висновки дисертанта в результаті дослідження особливостей такого об'єкту як донорські органи. Автор вперше

пропонує визначити їх правову природу дуалістичною, а саме, залежно від належності живому донору чи посмертного донорства вважати їх немайновими благами або біологічним матеріалом (квазі-реччю), причому, на думку здобувача, внаслідок медичного втручання цей об'єкт змінює свою правову природу – «із квазі-речі перетворюється на немайнове благо і змінює належність до свого носія». Це небезспірний, але такий, що може розглядатися як один із варіантів підхід.

Заслуговують на увагу належно обґрунтовані в тексті дисертації і запропоновані як положення новизни, які удосконалені дисертантом, висновки, серед яких можна назвати зокрема такі: щодо наявності основних проблем методологічного характеру під час дослідження об'єктів цивільних прав (п.10 н с.35 дисертації); щодо складових елементів, які окреслюють споживчу цінність об'єкта цивільних прав (п.11 на с.35 дисертації); щодо інформації як об'єкта цивільних прав, зокрема як такого правового явища, що виникає у суспільстві, перебуває в обігу у суспільстві та набуває цінності лише у суспільстві і щодо однієї із основних характерних ознак інформації як об'єкта цивільних прав - її антропологічного походження та динамічності (п.12 н с.35 дисертації); щодо понятійного апарату, який дозволяє розкрити сутність дефініції «правовий режим» (п.13 на с.35 дисертації); щодо розуміння речі як об'єкта цивільних прав через її ознаки матеріальності, доступності, а у певних випадках і корисності (п.14 на с.35 – 36 дисертації); щодо класифікації тварин як об'єктів цивільних прав (п.15 на с.35 дисертації).

Варто погодитися із більшістю запропонованих дисертантом положень, які дістали подальшого розвитку у його монографічному дослідженні. Серед них, зокрема: пропозиції: щодо розуміння сутності поняття «немайнове благо» (автор справедливо стверджує, що завдяки своїм корисним властивостям воно може становити будь-який інтерес як для безпосереднього носія цього блага, так і для інших суб'єктів цивільних правовідносин, які мають до нього біологічне, сімейне чи соціальне відношення) (п.16 на с.36

дисертації); щодо необхідності розширення переліку об'єктів цивільних прав безпосередньо визначених законодавством, шляхом включення таких об'єктів як криптовалюта, біологічні матеріали, електроенергія, тварини, донорські органи, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага (п.18 на с.36 дисертації); про те, що житло являє собою особливий об'єкт цивільних прав і як вид нерухомості, і як об'єкт права власності, що з втратою характерних для нього ознак може змінювати свою природу та перетворюватися на інший об'єкт цивільних прав з іншими властивостями – аварійне житло, нежитлові приміщення, інші будівлі тощо (п.21 на с.37 дисертації); щодо результату роботи як об'єкту цивільних прав, якому притаманні, на думку автора, такі ознаки як рукотворність; виникнення внаслідок вольової активної діяльності; наявності матеріальної цінності й економічної вартості або ж знищення речі зі шкідливими властивостями як об'єкта права взагалі; є наслідком кінцевої домовленості між контрагентами договору; якість і термін виконання, і, зазвичай, дотичність (п.24 на с.37 – 38 дисертації). Крім того, цікавими є висновки автора, які стали результатом удосконалення попередніх досліджень у розрізі поняття послуги як блага (п.25 на с.38 дисертації)); щодо спеціальних ознак тварини як особливого природнього об'єкта цивільних прав (п.26 на с.38 дисертації) – пропозиції автора по цій проблемі не лише прогресивні, цікаві, але і зворушуючі. В.Л.Скрипник характеризує тварину як «одухотворене живе створіння; з високим рівнем розвитку нервової системи; здатністю відтворювати собі подібних істот; з потребою у постійному харчуванні шляхом споживання складних органічних сполук; із наявністю клички, яка є засобом індивідуалізації її від тварин такого ж класу і виду, а також із реагуванням тварини на неї; із смертю тварина припиняє своє існування як одухотворена істота проте залишається річчю як об'єкт матеріального світу; наявність природної чи випадкової агресії, непрогнозованість небезпеки, пов'язаної із використанням, зберіганням або утриманням тварин, що зумовлює встановлення особливого правового режиму» (с.395 - 396 дисертації).

Особливо позитивне враження справляють переконливі аргументи, які автор висуває на користь своїх пропозицій, і те, що практично усі вони можуть виявитися корисними на практиці, а не лише в теорії.

Підводячи підсумок стислому аналізу змісту і висновків дисертації В.Л.Скрипника, засвідчимо, що дисертація дійсно є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, в якому запропонована авторська концепція теорії об'єктів цивільних прав в їх єдності та системі.

До позитивів роботи слід також віднести те, що автор робить низку прогресивних пропозицій до чинного законодавства, зокрема щодо змін у Цивільному кодексі України, узагальнює їх у конкретних пропозиціях, концентровано - у Додатку Б – проекті пропозицій до ЦК України (с.491 – 492); у Додатку В – проекті пропозицій до Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження та Закону України «Про нотаріат» щодо захисту прав дитини у відносинах, пов'язаних із примусовим виконанням рішень судів про стягнення аліментів (с.493 дисертації).

Водночас необхідно відзначити, що дисертаційне дослідження В.Л.Скрипника містить певні дискусійні положення, які викликають відповідні заперечення або вимагають додаткової аргументації, змістовних пояснень.

1. Дисертант пропонує у роботі ряд визначень, що можна оцінити в цілому позитивно, водночас він пропонує небездоганне авторське бачення поняття об'єкту цивільних прав: «об'єкт цивільних прав – це те, на що спрямований інтерес суб'єкта цивільного права» (с.147 дисертації). Тут об'єкт прав пояснюється через інтерес, що навряд чи можна визнати вдалим рішенням, оскільки одне складне поняття пояснюється через інше – не менш складне, яке саме потребує пояснення. І далі: «Таке розуміння об'єкта дозволяє уникнути універсальності такої ознаки, як корисність, яка характеризує не всі об'єкти цивільних прав» (с.147 дисертації). «Корисність» як ознаку об'єктів запропонував сам автор – і тепер веде полеміку з цього

питання – якщо ця ознака не універсальна і має декілька виключень, то, може, це і не та ознака, яка допоможе з'ясувати сутність відшукуваного явища? Тим більше, що пояснення, що ж таке «корисність» на с. 255 дисертації не достатньо переконливі: «Ступенем корисності речі або складовими елементами, що визначають споживчу вартість, є: а) наявність властивостей, які можуть задовольняти потреби учасників цивільних правовідносин; б) особливості потреб; в) поширеність таких речей; г) ступінь їх витребуваності суспільством і конкретною особою; г) ступінь необхідності». Далі автор зазначає: «Оскільки предметом інтересу може виступати не завжди благо, то термінологічно точніше слід використовувати у дефініції поняття «вигода», як таке, що охоплюватиме і необхідність знищення речі» (с.147 дисертації). Це треба роз'яснити більш детально, оскільки незрозуміло, чим може допомогти використання поняття «вигода», «на яку спрямований інтерес суб'єкта цивільного права» (далі у пропозиціях до ст.177 ЦК України), якщо саме це поняття - «вигода» - у такому контексті викликає дискусію. Те саме стосується дефініції об'єкта цивільних прав у п.17 положень новизни на с. 36 дисертації, під яким автором пропонує розуміти «благо або вигоду, на яку спрямований інтерес суб'єкта цивільного права», оскільки приватний чи публічний інтерес до певного явища зумовлює потребу легалізувати суспільні відносини щодо предмета такого інтересу, який у цьому випадку перетворюється на об'єкт цивільних прав і стає елементом цивільних правовідносин. Бажано почути більш детальні пояснення з цих питань під час захисту дисертації.

2. Критерій, який автор обрав для класифікації об'єктів цивільних прав – коло суспільних відносин, які регулюються правом (с.148 дисертації), тобто класифікувати їх залежно від належності об'єкту до тієї чи іншої сфери правового регулювання, недостатньо надійний, оскільки

одні і ті ж об'єкти присутні у сфері цивільних і сімейних прав, цивільних і спадкових прав; цивільних і трудових прав тощо, хоча кожна із «сфер правового регулювання», звісно, може мати ряд притаманних тільки їй об'єктів.

3. Положення новизни про те, що «вибір оптимальної моделі побудови системи об'єктів цивільних прав дозволяє реалізувати комплексний підхід до вивчення різноякісних правових явищ і категорій, урахувати характеристики їх різноманітних властивостей і забезпечити їх виважене узгоджене оцінювання, не є взаємовиключним і може змінюватися у процесі оптимізації критеріїв її побудови», - слід віднести до узагальнюючих висновків до роботи, або до положень новизни другого рівня, оскільки він не містить конкретних пропозицій рівня новизни уперше.
4. Для розуміння речі як об'єкта цивільних прав, автор пропонує враховувати, окрім таких ознак як «матеріальність» і «доступність», ще й «у певних випадках і корисність» (с.253 дисертації). Цей висновок потребує додаткового обґрунтування, оскільки за своєю сутністю критерій «корисності» є надзвичайно суб'єктивним, а визначити корисність в об'єктивному розумінні навряд чи можливо. Те саме стосується і висновку автора про те, що «зміст блага може полягати не лише у його корисних властивостях, майнових чи немайнових цінностей, наявних у об'єктах або створених унаслідок вольових (позитивних) дій учасників правовідносин, а й у руйнівній (негативній) діяльності учасників, метою якої є припинення існування того чи іншого об'єкта матеріального світу, який може заподіяти шкоду, спричинити небажані для сторін наслідки або створювати перешкоди для здійснення цивільних прав суб'єктам цивільних правовідносин» (п.5 на с. 33 – 34 дисертації), який є новим і сформульованим дійсно уперше, але недостатньо чітко, допускає багато припущень у з'ясуванні його суті. Так, дисертант проводить у

цьому висновку паралель між «змістом блага» і «вольовими (позитивними) діями учасників правовідносин» та «руйнівною (негативною) діяльністю учасників, метою якої є припинення існування того чи іншого об'єкта матеріального світу...», - і далі по тексту. Це незрозуміло і у поданій редакції залишає багато запитань. Не можна погодитися і з тим, що «речами вважають і окремі види енергії, оскільки вони є матеріальними благами, які можуть задовольняти певні майнові інтереси учасників цивільних правовідносин» (с.254 дисертації), оскільки енергія як об'єкт цивільного права має бути досліджена з точки зору лише її притаманних, унікальних особливостей і для цього треба, вочевидь, звернутися до тих природничих наук, для яких цей об'єкт є «рідним», а не намагатися його якось прилаштувати до речей, майна чи будь – якого іншого об'єкту.

5. У підрозділі 4.1 дисертації В.Л.Скрипник аналізує інформацію як об'єкт цивільних прав і вище вже згадувались слушні пропозиції, які в ньому містяться. Втім не можна ні за яких умов погодитися із твердженнями про те, що : 1) «...інформація може бути самостійним об'єктом цивільних правовідносин, якщо вона задокументована у будь – якій формі» (с.343 дисертації), оскільки усна та інші форми існування інформації так само цінні, в тому числі для права, а у сфері права інтелектуальної власності, наприклад, усна інформація (твір), яка містить ознаки творчості, охороняється так само, як і зафіксована на матеріальному носії. Більше того, інформація як природне благо є окремою цінністю – нематеріальною, незалежною від прив'язки до якогось матеріального носія, а уречевлена у будь – якому носії залишається все тою ж інформацією, яка несе в собі зміст і не може ототожнюватись із своїм носієм; 2) Дисертант пише у своїй роботі: «На відміну від інших об'єктів цивільних прав, окремі види інформації не завжди містять таку ознаку об'єкта як корисність,

скажімо, інформацію про наявність у минулому судимості у певної особи» (с.343 дисертації). Щодо такого об'єкта як інформація, ознака «корисності» є настільки суб'єктивною, що може не братися до уваги як її обов'язкова якість – так, у прикладі, який навів автор, інформація про судимість може бути більш ніж корисною, наприклад, для роботодавця, для суду, для психолога і при вступі у шлюб з цією людиною тощо, більш того, важко взагалі визначитись із цією ознакою, оскільки вона не є константою і змінюється від зміни різних факторів; 3) Автор веде мову про те, що «...форма фіксації інформації впливає на її оцінку як достовірної, а зафіксована інформація набуває своєрідних речових ознак і виступає як індивідуально визначена, подільна, споживна річ, яка за певних умов може приносити дохід» (с.344 дисертації). З цим не можна погодитись, оскільки таке трактування знищує саме уявлення про інформацію як про вельми своєрідне немайнове благо. Варто ще раз підкреслити – інформація не ототожнюється із своїм носієм – документ чи інша форма представлення говорить лише про форму, а зміст все так само має відношення до немайнового об'єкту – інформації, як нематеріального блага. Спрощений підхід ототожнення (наприклад, в документі, заповіті як документі, довіреності як документі тощо) необхідний виключно для того, щоб поєднати вимоги до змісту і форми у праві, тому інформація ніколи не набуває жодних речових ознак (ні «своєрідних», ні «квазі», ні «схожих» з речами), тому і її характеристика через ознаки речового об'єкту - «індивідуальну визначеність», «подільність», «споживність», та ще й з такою, що може приносити «дохід» - щодо унікального за своїми властивостями об'єкта, недоречна. Нерозуміння цього, так само як і нормативістський підхід про те, що держава, закон наділяють, «допускають», «дозволяють» вільний обмін природного блага – інформації, може призвести до руйнації усіх досягнень цивілістики у

цьому питанні. «Інформація – це не енергія і не матерія» (Норберт Вінер), і вона в жодному разі не річ, не майно, чи щось їм подібне. Крім того, наведені положення дисертант сам спростовує на с.146 дисертації, де у п.6 пропонує сучасне розуміння об'єкта цивільних прав і називає критерії, за якими можна їх розрізняти на а) матеріальні; б) такі, існування яких може бути доведене методами пізнання природничих наук; в) ідеальні, які існують лише у ідеальному сенсі; г) які існують у формі правового явища, закріпленого законом. Не зрозуміло, навіщо взагалі шукати з чим об'єднати інформацію як об'єкт, якщо автор погоджується, що «...буквальне тлумачення ст. 177 ЦК України» свідчить про утворення системи об'єктів цивільних прав (с.148 дисертації), в якій інформації відведено окреме місце, навіть у розташуванні в системі далеке від речей, майна і грошей, цінних паперів, так само не об'єднується цей об'єкт із майновими правами, результатами робіт, послугами і навіть результатами інтелектуальної, творчої діяльності?

6. Погоджуючись з дисертантом в тому, що за останній час з'явилося багато нових «претендентів» на те, щоб поповнити перелік об'єктів цивільних прав, варто зазначити, що підходи цивілістів у цих питаннях мають бути максимально виваженими і ґрунтуватися на всій доступній на сьогодні інформації. Це стосується передусім криптовалюти, яку автор на с.257 дисертації назвав «віртуальною грошовою одиницею». Це допустимо у побутовому вжитку, але вельми дискусійно у праві, тому потребує додаткового аналізу роз'яснень спеціалістів у сфері інформаційних технологій, фінансів, економіки, цінних паперів тощо, оскільки більшість спеціалістів не схильні розглядати криптовалюту як гроші, чи як валюту, чи навіть щось їм подібне. Не дивлячись на те, що цей об'єкт розвивається значними темпами, з'явився в податкових деклараціях, слугує предметом обігу, його природа і перспективи застосування, проблеми

великої кількості видів криптовалют залишаються так само вельми дискусійними, тому дисертанту бажано уточнити свою позицію з цього питання.

7. Розділ 5 дисертації В.Л.Скрипника присвячений «нетиповим об'єктам» цивільних прав (с.347 - 397 дисертації). Автор відносить до «нетипових» такі об'єкти: енергія (яку, не варто називати «безтілесна річ», як і будь – який інший об'єкт, оскільки такий підхід лише ускладнює поділ об'єктів цивільних прав і призводить до плутанини у розумінні сутності і ознак цих об'єктів, енергія ж повинна посісти окреме місце у переліку, оскільки це надзвичайно специфічний об'єкт – так само як послуга чи інформація); біологічні матеріали (це дійсно особливі об'єкти цивільних прав); донорські органи (які теж є особливими об'єктами, які здатні змінювати свою сутність настільки, що «мігрують» від особистого немайнового блага до речей і знову до особистого немайнового блага, за визначенням дисертанта, вони мають «дуалістичну правову природу» (с.395 дисертації); тварини (автор досить переконливо доводить їх специфіку і називає «квазі – річчю», що дійсно може набути перспектив). Висловимо щодо цього два застереження: по – перше, ми вже зазначали вище, що назвати ці об'єкти «нетиповими» - вельми недовготривале рішення, більш того, частина з цих об'єктів вже сьогодні можна віднести до цілком типових, по – друге, за аналогією з об'єктами прав інтелектуальної власності, частину з яких також свого часу назвали «нетиповими» - це може виявитися кінець кінцем фактором, який ускладнить правове регулювання відносин, пов'язаних з ними. Крім того, може виникнути плутанина – які з об'єктів – ряд тих, що вже закріплені в Книзі четвертій, вважати «нетиповими», чи ті, які називає автор, чи взагалі відносити до цієї категорії усі нові об'єкти, наприклад, ті, щодо яких вже постає питання - автономних роботів і штучний інтелект та ряд ін.?

8. Ряд положень новизни, які дістали подальшого розвитку в дисертації В.Л.Скрипника, потребують чіткої вказівки на те, який його особистий внесок у такі положення і їх обґрунтування, поняття і твердження, які він розвинув у своїй праці. Зокрема, хотілося б почути відповідні уточнення щодо наступних положень: щодо ефективності правового режиму, який дозволяє найоптимальніше отримати корисні властивості від об'єкта цивільних прав і залежить від приватно-публічного інтересу, який ним забезпечується (п.19 на с.37 дисертації); щодо поняття «медична таємниця», «таємниця про стан здоров'я», «інформація про стан здоров'я» та інші, які відрізняються від поняття «лікарська таємниця» за своїм змістом і носієм; щодо спадщини як об'єкту цивільних прав; щодо положення про аліменти на дитину (п.п. 21 - 23 на с.37 дисертації).

Наведені зауваження носять здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують її загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та сформульовані висновки дозволили В.Л.Скрипнику достатньо повно розкрити обрану тему.

Зміст роботи свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, про його вміння кваліфіковано узагальнювати та аналізувати літературні джерела, законодавство, практику суду, формулювати на цій підставі перспективні теоретичні та практичні висновки і рекомендації.

Дисертація пройшла необхідну апробацію, основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 58 публікаціях, одній одноосібній монографії; 18 наукових статтях, опублікованих у фахових для юридичних наук виданнях, 8 статтях у наукових зарубіжних періодичних виданнях, та тезах доповідей 24 науково - практичних конференцій, 7 інших публікаціях, які додатково відображають наукові результати дослідження. Автореферат дисертації та

публікації автора оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження, а автореферат дисертації не містить положень, які не увійшли у текст дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень правового регулювання інституту об'єктів цивільних прав, зокрема, як наукове підґрунтя для подальших досліджень теорії об'єктів цивільних прав – у науковій діяльності; для удосконалення положень цивільного законодавства, яке регулює правовідносини окремих об'єктів цивільних прав – у правотворчій діяльності; при узагальненні судової практики, тлумаченні положень законодавства судовою практикою, у правозастосовній діяльності та в інших сферах діяльності. Підтвердженням зазначеному є зокрема Додатки Г, Д і Е до дисертації, в яких відповідно містяться акти про впровадження результатів дисертаційного дослідження В.Л.Скрипника у навчальний процес Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (с.494 – 495 дисертації), у практичну діяльність Третейського Суду (с.496 дисертації) і у практичну діяльність Кременчуцького районного суду Полтавської області (с.497 дисертації).

Отже, дисертація **Володимира Леонідовича Скрипника «Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми»** є завершеною науковою працею, в якій містяться вагомі наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливі теоретико-прикладні та методологічні проблеми об'єктів цивільних прав, вирішують найбільш важливі теоретичні проблеми, пов'язані із визначенням поняття об'єктів цивільних прав, сутністю суспільних відносин, що складаються з приводу об'єктів цивільних прав, вирішують найбільш важливі теоретичні проблеми, викладені в авторській концепції теорії об'єктів цивільних прав в їх єдності та системі.

Дисертація **Скрипника Володимира Леонідовича** на тему: **«Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми»** виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – **Скрипник Володимир Леонідович** - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

О.В. Кохановська

О.В.Кохановська

[Signature]